

590
Nr. 22 de ordine din mapă.

ROMÂNIA



MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI AL CULTELOR
SUBSECRETARIATUL DE STAT AL CULTELOR ȘI ARTELOR
ARHIVA COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

ANUL 1947

MAPA Nr. 23

FASCICULA Nr. 22

In această fasciculă sunt grupate toate actele relative la:

Sf. Mărcuș

Ungheni, Vlahia - București

Biserica Kretzulescu

1932 - 1948 Coloșul Victoriei Nr. 95

vol I

La Com. tehnică

Luă în considerare a proiectelor de lucru date

Referat cu fotografiile și planuri

Comisia de restaurare a bis. Kretzulescu

TEHNICUL Nr. 479/1941

Lucrările de restaurare la bis. Kretzulescu
București

În cursul acestui an s'a urmat cu scosul tencuielei în exterior liberându-se complet zidăria veche de adaosurile datorite ultimelor prefaceri ale bisericii.

Rezultatele obținute sunt suficiente pentru a permite o restaurare completă a paramentului.

Intr'adevăr decorația exterioară de panouri și ciubuce a cărui traseu se vede în întregime (vezi fot. No.) se poate reface ușor, de-oarece șanțurile în care se găsesc cozile cărămizilor sparte în urma prefacerilor au fost prevăzute dela început în construcție. Cărămizile ciubucelor nu se leagă cu restul zidăriei,

Formele cărămizilor ne sunt cunoscute din bucățile găsite în număr destul de mare în pământ sau întrebuințate în zidăria de umplură. Se pot vedea în schițele alăturate. Interesante sunt acele rotunde întrebuințate la ciubuce, având o muchie la capăt. Identice ca formă sunt și cele dela făcărăști și desigur la multe alte biserici unde nu se mai observă din cauza tencuierilor succesive care au rotunjit cu timpul această muchie.

Seculul a fost regăsit intact pe toată porțiunea Est a bisericii, actualmente sub nivelul solului din cauza supra-înălțării acestuia cu aproape m. în decursul anilor.

Elementele de piatră a pridverului sunt cuprinse în grosimea zidăriei adăose pentru închiderea arcadelor. Acestea vor putea fi redeschise, rămânându-se bisericii înfățișarea primitivă.

Ferestrele moderne sunt mai mari decât cele vechi atât ca lărgime cât și ca înălțime. Această lărgire însă s'a făcut la un nivel mai înalt decât pragul ferestrelor vechi, astfel că acesta a rămas intact cu amorsele glafirilor, la 20cm. sub pragurile cele noi (vezi fot.) -

Înălțimea lor ne este dată de cadrul de piatră din exteriorul ferestrei a cărui blocuri s'au găsit îngropate sub intrarea Sud a pridverului, întoarse cu fața în jos și întrebuințate ca trepte.

Cu aceste blocuri s'a putut reconstitui întreaga fereastră (vezi fot.)

În ce privește ferestrele pătrate de-așupra brâului la pro-naos și abside, nu se poate ști dacă erau pietre traforate sau simple ferestre cu cadrul de piatră profilat ca și cele de jos.

Deoarece în majoritatea cazurilor la bisericile din această epocă se găsește aplicat primul caz cred că se pot reface în acest mod, fie luând ca model o fereastră veche, fie adresându-se unui artist sculptor cunoscut care ar face o operă în spiritul vremii de azi.

În ori-și ce caz atât ferestrele inferioare care se vor face conform modelului găsit, cât și cele superioare vor trebui să poarte data facerii gravată într'un colț.

Corniza era formată din zimți de cărămidă. Forma și dimensiunile sale s'au putut găsi, se poate stabili însă că avea zimți pentru-că s'au găsit zimți din aceștia îngropați în jurul bisericii.

Învelitoarea era de elane, din care s'au găsit cioburi în cantități mari atât în pod cât și în pământ în jurul bisericii.

Cercetările făcute în pod au dovedit că au existat două turle.

În consecință s'a prevăzut refacerea ambelor turle făcându-se alăturare planuri de restaurare care se înaintează spre aprobare.

Devizul cuprinzând calculele scheletului de beton armat a turlelor și consolidarea zidăriei în dreptul crăpăturilor existente a fost făcut de dl. ing. Marcu.

Înainte de a începe construirea turlelor vor trebui consolidate zidurile care au fost săpate la bază pe o grosime de 20cm. și o înălțime de 2m. în exterior, în urma unor lucrări menite să împiedice întinderea umezeii.

pentru refacerea zidurilor se va întrebuința mortar de var spre a asigura o mai bună legătură cu zidăria veche.

Șos Comisiunea să hotărască asupra următoarei chestiuni:

Seculul va trebui refăcut aproape în întregime. Din cauza umezeii și a temperiilor tencuiala se va desprinde după câțva timp necesitând reparații aproape anuale.

Din acest motiv cred că ar fi mai bine să se întrebuințeze ca material piatră tare, menținându-se profilul existent. Partea rămasă intactă din secul se va păstra prinsă între blocurile de piatră a restului.

Conservându-se astfel părțile vechi rămase în bună stare se arată că intenția nu este de a falsifica realitatea, ci de a întrebuința un material care să se potrivească în ori-și ce caz refăcute din nou.

Această problemă se pune pentru brâu care, pe lângă porțiunea rămasă intactă cu ornamentația sa de ipsos ce va rămâne neschimbată, s'ar putea reface în piatră sculptată, satisfăcând astfel și pe eferi care se gândesc cu îngrijire la aspectul sărăcăcios ce'l va avea biserica în urma acestei restaurații costisitoare, fără pietre sculptate și coloane bogat împodobite.

În interior va trebui de-așezăm să se hotărească asupra arcului despărțind naosul de pronaos.

În locul acestui arc se găseau trei arcade așezate pe coloane de piatră canelate, din care s'au găsit, ascunse în zidăria nouă, cele două de la capete angajate în pereții N și S!

Se pot examina următoarele soluții :

- I) Refacerea celor două coloane lipsă luând ca model cele existente.
- II) Păstrarea arcului actual, sprijinindu'l pe patru stâlpi de fier care să înlocuiască zidăria actuală, degajând astfel coloanele. (~~va fi necesară~~)
- III) Menținerea arcului, cu reconstituirea arcadelor din rabiț, sprijinind pe o grindă de beton.

Cred că cea mai bună soluție este prima. Deși la prima vedere s'ar părea că suprimă mult din spațiul disponibil, totuși se poate observa că, suprimând cei doi stâlpi de zidărie, se recâștigă aproape în întregime spațiul pierdut prin așezarea coloanelor.

Devizul alăturat în dublu exemplar ce se înaintează spre aprobare cuprinde

a. lucrări de consolidare

b. lucrări la turlă

c. lucrări de completare

2.000.000

Costul acestor lucrări este de ----- lei ~~2.000.000~~.

Pentru completarea operei de restaurare se va face un nou deviz cuprinzând:

a. lucrări contra umezelei

b. amenajarea subsolului la altar

c. mobilier și instalații (calorifer, ascensor la tură clopotniță, cafas, tambur.)

arhitect

Stefan B al

piatră total 60 mc.



Tehnic no. 245/30 Martie 1938

Referat pentru patinarea fațadei bisericii Kretzulescu

București

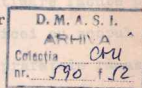
Lucrările de restaurare la această biserică sunt pe sfârșite. Au mai rămas de făcut următoarele:

Terminarea învelitoarei de olane la corpul bisericii

Reașezatul pardoselei de piatră în interior

Curățitul picturii

Facerea mobilierului



În cea ce privește fațadele, există acum o deosebire prea mare între suprafețele de cărămidă nouă și cele rămase cu cărămida vechiului parament, deoarece s'a făcut greșeala de a se ros-tui și curăți în mod prea îngrijit zidăria nouă.

Pentru îndreptarea acestui rău, pentru agrăbi acțiunea timpului, care va patina cu încetul tot ceace este nou acum, s'au făcut unele încercări spoindu-se pereții cu un strat foarte subțire de lapte de var amestecat cu coloare neagră pentru a se obține un ton asemănător cu zidăria veche.

Erin această spoială se obține și o pojghiță subțire de var, care va apăra suprafața cărămizei de acțiunea distrugătoare a ploilor și a vântului, foarte folositoare deoarece cărămida nu este de cea mai bună calitate. (fiind făcută la Băneasa, și ne-fiind destinată la începutul restaurării, să fie aparentă.)

Rog să se convoace Comisia Tehnică pentru a'și da părerea asupra încercărilor făcute.

arhitect

Stefan Boles

asupra restaurării bisericii Kretzulescu din București.

Biserica Kretzulescu din Calea Victoriei, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" a fost înălțată în anul 1722 de către Marele Vornic Iordache Kretzulescu și de soția sa Domnița Safta fata lui Constantin Brâncoveanu, în locul unei biserici din lemn ce fusese adusă la 1668 de moșul lui Iordache, Marele Logofăt Radu Kretzulescu.

În răstimpul de două veacuri dela data înălțării până azi își schimbase însă cu totul vechea înfățișare. - Cutremurile mari dela începutul veacului XIX, i-au doborât turlile, iar cele două reparații radicale executate în 1815 și 1859 după un proiect care se mai păstrează încă în arhiva Eforiei, de antreprenori austriaci streini de tradiția arhitecturii bisericilor muntenesti i-au dat fațade noi și o turle înaltă din lemn îmbrăcată cu tablă. -

Închiderea cu zidărie a arcadelor pridvorului, înălțarea nivelului pământului dimprejur, desființarea coloanelor dintre Naos și Pronaos, lărgirea și înălțarea ferestrelor și acoperirea zugrăvelilor vechi în frescă sub o nouă pictură în ulei, îngrită cu timpul de fumul lumânărilor au desăvârșit această denaturare astfel că, la data când s'a pus chestiunea restaurării bisericii, nimic nu se mai putea ghici din vechea ornamentație a fațadelor, din frumoasa pictură în frescă acoperind pereții și bolțile, din arcadele și coloanele de piatră ale pridvorului sau din deosebit de reușitele proporții ale monumentului ce aveau să apară cu încetul în cursul operei de restaurare de sub îndrumarea rece și sădădăcioasă a veacului trecut. -

În anul 1932 la cererea Eforiei s'au efectuat unele sondaje care au arătat atâtea posibilități nevăzute încât s'a hotărât de îndată o restaurare completă a bisericii și în anul următor s'au și început lucrările premergătoare demontându-se ~~arhitecturii monumentului~~ ~~interiorul monumentului~~ turla de lemn, dându-se jos toate tencuielile fațadelor, redeschizându-se arcadele pridvorului pentru a permite culegerea datelor necesare în vederea întocmirii proiectului de restaurare. -

În afară de turla și cornișă din care nu s'a putut găsi nici o urmă rezultatele obținute au fost atât de bune încât în proiectul întocmit pe baza datelor aflate s'a putut reconstitui întocmai și cu destulă certitudine vechea înfățișare a monumentului în toate elementele sale. -

Astfel prin datul jos al stratului de tencuială din fațade, care în unele locuri avea până la 10 cm. grosime, au reapărut frumoasele arcade și coloane de piatră ale pridvorului ce fuseseră astupate cu zidărie. -

A reapărut deasement, perfect indicate prin cosile cărămizilor tăiate, tot traseul împletit al ciubucelor de cărămidă formând rețeaua decorativă ce ornamenta fațadele, care fusese cioplit fără milă până la fața siglului pentru obținerea suprafețelor netede necesare noului stil. -

Formatul exact al acestor ciubuce s'a obținut în urma dărmării vestmântărilor ce fusese adăogată în partea de Nord a altarului, găsiindu-se în pod o porțiune intactă din vechea fațadă cu brâul de cărămidă bogat împodobit cu ornamente de ipsos și cu pornirile ciubucelor decorative deasupra și dedesubtul brâului. -

Tot astfel s'a găsit și forma exactă a soclului păstrat în bună stare în dreptul acestei vestmântări sub nivelul pardoseli. -

Dărmându-se căptușeala de zidărie așezată pentru rotunjirea absidelor s'a obținut vechea lor formă poligonală. -

Prin săpăturile făcute în jurul bisericii s'a putut stabili vechiul nivel exterior al pământului constatându-se că acesta se găsea cu peste 1 m. mai jos decât cel actual, fenomen straniu dar bine cunoscut de arheologi și explicabil prin depunerile molozului rezultat din prăbușirea turelor și ale pământului adus de ape și de vânt într'un oraș cu străzi nepavate. -

Odată cu coborârea acestui nivel și degajarea soclului ce rămăsese îngropat după ce suferise același tratament ca și ciubucele, s'a între-prins și acțiunea de înlăturarea unezelei cronice dănuind în biserică,

întrebuințându-se găurile săpate oblic în grosimea zidului după procedul Knapey, dar înlocuindu-se tuburile poroase ale acestui procedeu prin var nestins vârat în găuri și înlocuit din când în când. -

Cadrela de piatră ale ferestrelor clopote în stilul gotic moldovenesc s'au putut reconstitui întocmai după fragmentele găsite în pământ, iar dimensiunile exacte ale deschiderilor s'au refăcut după urmele rămase în zidărie. -

Urmele bazelor coloanelor dintre Naos și Pronaos s'au găsit sub pardoseală, pe când coloanele însăși și arcadele s'au completat după aceleași lateral, rămase încastate în perete și care au reapărut în urma dărâmării îmbrăcămintei de zidărie adăugată. -

Din numeroase fragmente găsite în molozul din pod și în pământul din jurul bisericii s'au putut stabili că bi erica fusese învelită cu olane. -

Toate aceste indicații împreună cu altele anăruite mai târziu în cursul lucrărilor au fost adunate cu grijă și folosite în opera de restaurare. -

Pentru reconstituirea turelor și cornișei însă, au trebuit să fie folosite mijloace mai puțin sigure. -

Singurele elemente cunoscute erau urmele bazelor celor două ture care s'au găsit în pod, nivelul exact unde se sfârșea zidăria veche sub cornișa prefăcută, și existența unei scări de zid neînălțată alipită de latura Nord a Pronaosului care a apărut cu ocazia scoborârei nivelului pământului, dovadă că turla Pronaosului fusese o turid clopotniță. -

Cu ajutorul acestor date și luându-se ca modele de inspirație bisericile asemănătoare din același veac rămase încă cu turele lor nedărâmate 1) s'au întocmit planurile de reconstituire. -

Deceselement pietrele decorative străpunse dela ferestrele de deasupra brâului, au fost executate după modele asemănătoare fără însă a se ști cu siguranță dacă au existat vreodată sau dacă erau simple cadre de piatră, negăsindu-se nici un fragment care să lămurească problema. - În anul 1934 s'a început realizarea proiectului de realizare. -

Pentru a se obține rezultate cât mai bune din punct de vedere al rezistenței, s'au întrebuințat pe cât posibil toate mijloacele puse la îndemână de tehnica modernă în măsura în care se puteau ascunde sub vechea arhitectură. -

Astfel pentru turele a fost concepută de către regretatul inginer D. Marcu, o complexă structură de beton armat menită să asigure rezistența acestor la cutremure, cât și repartizarea greutateii lor direct pe zidurile laterale, descărcându-se în întregime bolțile de orice sarcini. 2) Bisericiile din Crotești Jud. Dolj 1757, Brădești Jud. Dolj 1751, Episcopalele Jud. Dâmbovița 1759, Balamucul Ilfov 1752, Buna Vestire - R. Vâlcea 1747, Paraclisul Episcopiei Râmnic 1751, Catedrala din T. Hu 1747. -

Pentru o mai bună coeziune între acest schelt de beton armat și îmbrăcămintea exterioară de cărămidă, s'a întrebuințat chiar zidăria drept cofraj, înălțându-se treptat odată cu betonul. -

Deceselement pentru consolidarea zidurilor bisericii în care apăruseră mari crăpături ce puteau deveni periculoase în urma rezidirei turelor, s'au înecat în zidărie în golurile rămase depe urma fostelor grinzi de lemn, niste grinzi mari de fier menite să repartizeze greutatea pe o suprafață cât mai mare și să lege zidurile între ele. -

Pentru a se obține un acoperiș rezistent la partea superioară a turlei, s'a prevăzut o cupolă de beton armat peste care s'au prins olanele legate prin sârma de vergele de alamă, dublată cu o calotă interioară executată în zidărie de cărămidă în scopul evitării fluorescențelor cimentului din betonul armat care ar fi vătămat pictura în frescă. -

Cheltuiala foarte mare cerută de aceste lucrări speciale a fost justificată prin proba de rezistență la care a fost supusă biserică cu ocazia marelui cutremur din 1940 și a bombelor căzute în imediata apropiere, când nici o fisură nu mai apărut în zidărie. -

Tot în preocuparea executării unei opere durabile s'a pus în discuție atunci oportunitatea întrebuințării în părțile ce trebuiau refăcute din nou unui alt material mai rezistent în locul celui vechi, Comisiunea Monumentelor Istorice a aprobat înlocuirea brâului de cărămidă

impodobit cu structuri printr'un brâu de piatră sculptată expozitivă ca forme și dimensiuni, păstrându-se neatinsă singura porțiune din brâu vechi, rămas pe latura Nord a Altarului. —

Deasemeni soclul de cărămiși speciale din care se mai păstra numai câteva porțiuni în bună stare a fost refăcut în piatră, lăsându-se un azbat spațiu gol în spatele plăcilor de sub profil pentru ventilația zidăriei. —

În sfârșit greaua problemă a refacerii unei tencuiele durabile pe un parament mai vechi de zidărie veche, fără a se ciopli această zidărie, operație care din experiența câpătată s'a dovedit a fi aproape imposibilă, de obținut, s'a rezolvat luându-se hotărârea de a nu se mai tencui pereții lăsându-se zidăria aparentă completată cu zidărie nouă numai în părțile lipsă și cele cu cărămidă prea măcinată. —

Această hotărâre ca și cea de a întrebuița piatra acolo unde nu existase dela început a fost viu criticată atunci de unele persoane de specialitate ca denaturând vechea înfățișare a monumentului și producând un fals arheologic. —

Dar Comisiunea a considerat că în acest caz special unde nu se puneau de a se păstra ceva vechi, din moment ce elementul lipsă și trebuia refăcut din nou, era preferabil să se dea înțelitate lucrării care putea să dea o viață mai lungă monumentului păstrându-se în același timp vechiul material peste tot unde se menținuse în bună stare. —

Toate aceste lucrări de dărâmări, consolidări și reconstrucții fără a aduce vreo stricăciune sau modificare părților vechi, care au cerut o muncă atentă și migăloasă au fost executate în foarte bune condițiuni de către antrepriza Dlui Arhitect Alex. Popovici, în termen de 4 ani, astfel că în 1938 restaurarea arhitectonică în părțile esențiale era îndeplinită, dela trotuar până la crucile aurite din vârful turlelor. —

În cursul anilor 1938 și 1939 s'a executat lucrările la pardoseli la instalațiile de încălzire și electrice și s'a desăvârșit restaurarea picturii interioare. —

Vechea pardoseală de piatră a fost înlocuită cu lespezi noi de piatră păstrându-se pietrele de mormânt pe locurile lor. —

Pentru încălzire a fost ales ca cel mai nimerit, sistemul de încălzire cu aer cald ca unul care nu cerea corpuri de încălzire speciale, studiându-se un traseu de intrare și evacuare al aerului prin guri anume prevăzute în pragurile ferestrelor, în colțurile Pronaosului și în perete deasupra pardoselii, alimentate de o rețea de canale zidite sub pardoseală. — Găsanul cu coșul său urmau a se face în clădirea nouă, proiectată în locul vechilor clădiri din jurul bisericii ce fuseseră dărâmate tot atunci conform planului de sistematizare al Municipiului, desființându-se cu această ocazie capătul străzii Sf. Ionică dinspre Calea Victoriei 2). —

1). Aceste dărâmări care au degajat biserica, vizibilă astăzi dela mare depărtare au fost fortificate, arhitectura noastră bisericească cerând pentru a fi mai bine pusă în valoare, un cadru de clădiri, înalte în jurul monumentului și destul de apropiat ca să accentueze monumentalitatea. —

Aceste proiecte s'au realizat la biserica Episcopală din Curtea de Argeș, la Trei Erari și Sf. Nicolae Domnesc din Iași, etc., —

Instalația electrică s'a făcut în preocuparea de a nu aduce nici un fel de stricăciuni picturii și de a nu lăsa firele vizibile, după cum se lucrase la biserica Doamnei din anul precedent. —

Rezultatul satisfăcător obținut a fost din păcate denaturat de actualele instalații de radio și lumină executate împotriva voinței

Eforiei și fără știrea Comisiunii de actualul preot paroh inițiativei cărui se mai datoresc și instalația de gaz aerian și ușa dublă dela intrare făcute în mod cu totul primitiv. —

În sfârșit restaurarea picturii s'a desăvârșit după multiple discuții și încercări. — În urma îndepărtării într gului decor pictat în ulei de pictorul Pătârșcu la 1860 a eșit la iveală vechea pictură în frescă de cea mai bună factură Brâncovenească, aproape pretutindeni prezentă sub stratul de ulei în afară de părțile interioare și de părțile refăcute. — Anevoiasă lucrare de curățire a fost executată în bune condițiuni de pictorii Teodorescu și Ionescu al căror mare merit este de a fi readus la lumină fără alterare și fără nici o retușare toată

frăgezimea coloritului.-

În urma rezultatului obținut, constându-se că vechea pictură mai acoperea încă cea mai mare parte a suprafețelor, Comisiunea a hotărât contrar părerii Eforiei, să nu se mai facă nici o completare, acoperându-se părțile goale cu un ton neutru care să pună cât mai bine în valoare pictura veche, urmând prin aceasta nenumeratele exemple oferite în marele restaurări din Apus.-

Numai în părțile complet noi fără urmă de pictură veche adică la turla Naosului, s'a admis executarea unei picturi noi care a fost făcută de pictorul Theodorescu.-

Evenimentele cunoscute ce au urmat au împiedicat ducerea la bun sfârșit a celor ce mai trebuiau făcute înainte de redeschiderea bisericii cum erau mobilierul, terminarea instalației de încălzire prin montarea cazanului, preschimbarea cafasului, etc. Serviciul tehnic al Comisiunii ne mai având posibilitatea în timpul războiului să se mai ocupe de aceste lucrări.-

Astfel a fost dusă până aproape de sfârșit această restaurare în care Eforia Kretzulescu pe lângă întreaga cheltuială suportată a dat dovadă față de cerințele Comisiunii Monumentelor Istorice chiar în puținele cazuri de dezacord, de o adâncă înțelegere atât a grelelor probleme ridicate cât și a metodei de restaurare, urmărind, în scopul obținerii unei opere cât mai reușite.-

Așa cum se prezintă azi această biserică după ce a redobândit vechea sa înfățișare se poate spune că este unul din cele mai reușite exemplare din toate acele monumente mai mult sau mai puțin asemănătoare ce s'a înălțat pe la mijlocul veacului XVIII-lea, putându-se presupune că în concepția, execuția și înfrumusețarea sa au luat parte dintre cei mai buni meșteri din școala lui Constantin Brâncoveanu.-

Arhitect,

Sr. Malg

12 August 1947

1). Bisericele din Crețesti Jud. Dolj 1757, Brădești Jud. Dolj 1751, Brezoarele Jud. Dâmbovița 1759, Balamuci Jud. Ilfov 1752, Buna Vestire - Râmnicu Vâlcea 1747, Paraclisul Episcopiei Râmnic 1751, Catedrala din Tg. Jiu 1747.-

2). Aceste dărmări care au degajat biserică, vizibilă astăzi de la mare depărtare nu au fost fericite, arhitectura noastră bisericăscă cerând pentru a fi mai bine pusă în valoare, un cadru de clădiri, închise în jurul monumentului și destul de apropiat ca să-i accentueze monumentalitatea.- Aceas greșală s'a făcut la biserică Episcopală din Curtea de Argeș, la Trei Erari și Sf. Nicolae Domnesc din Iași, etc.-

.....